

Czakó Dóra

„Lebegő angyal-kórus éneke”. Gregorián vonások Lajtha László *Magnificat*jában

Doktori disszertációm a kora barokk korszak *Magnificat* műveivel foglalkozott, így nagy örömmre szolgált, hogy Lajtha László egyházzenei műveinek tanulmányozása közben ismét ráleltem Szűz Mária hálaénekének megzenésítésére. A zeneszerző egyik levelében,¹ melyet fiainak szánt, hosszasan taglalja a mű háttérét, amely nagy segítségünkre szolgál a kompozíció megértéséhez. Már a levél *Magnificat*-bevezetésének elején arról beszél Lajtha, miben tér el ez a mű az általa ismert *Magnificat*októl. Így az alkotó maga jelölte ki az utat számomra, hogy előadásom erre a „másságra” irányuljon, vagyis arra, miként képes egy 20. századi komponista olyan módon szakítani a több százados műfaji elvárásokkal, konvenciókkal, hogy mindeközben éppen a műfaj legősibb hagyományát építi be saját zeneszerzői nyelvezetébe. A gregorián alapjaira épít, ugyanakkor egyéni kifejezőmódja az általa jól ismert korabeli francia zeneiséggel ötvöződik. A kérdés, amely felmerült bennem: hogyan jutott el idáig Lajtha és mit szeretett volna kifejezni a gregoriánnal illetve saját gregoriánszerű dallamaival.

Egyházzenei műveinek száma mindösszesen öt, 1926-ban írt egy motettát ószövetségi szövegekre, majd két évtized szünet után 1950–1958 között négy egyházi kompozíció született: két mise, három Mária-himnusz és a *Magnificat*. Ezeken kívül az 1961-es IX. szimfónia tartalmaz még egyházzenei momentumokat, mint például az I. tételben lévő fugato, amely a *Requiem Libera me* szakaszát idézi.² Azt jól tudjuk, hogy az 1948-ban kezdődő kommunista hatalomátvétel, az egyházi iskolák államosítása, tulajdonképpen felszámolta az ország egyházzenei életét³ és Lajthát a legtöbb zenei tisztségétől is ekkor fosztották meg, mivel nem írta alá a Mindszenty József hercegprímást elítélő nyilatkozatot. Ezt a tényt munkatársa Erdélyi Zsuzsanna elmondásából ismerjük. Mindkét körülmény ellenére mégis ebben az időszakban született a négy egyházzenei mű, amelyek feltételezhetően a szerző lelki megpróbáltatásait, vívódásait igyekeztek ellensúlyozni. Nyilvánvalóan a darabok bemutatói nem Magyarországon voltak, a politika élet nem engedett teret nekik. Ezt leszámítva Lajtha kivételesnek mondhatta magát, mert párizsi kiadója, a Leduc, 1955-ben megjelentette a *Magnificat*ot. Berlász Melinda a Lajtha Lászlónak a Leduc kiadóhoz intézett levelei II. 1950–1962 című tanulmánya⁴ egyértelműen megvilágítja azt a tényt, miszerint ez a párizsi kiadó adta meg a szabadságot a szerzőnek. Ezt írja Lajtha Alphonse Leducnak 1951. IV 3-án keltezett levelében: „mindaddig, amíg Magyarországon fenn akarják tartani a szerzői jogok rendszerét – jelenleg feltétlenül fenn akarják tartani- az Ön segítségével én kivételes

---

¹ Op. 60. Levelek Lajtha László. Lajtha-fiúk, 1954.09.17. „Részlet egy levélből, melyet fiainak írt Amerikába, gépirat indigós másolata, egy-egy javítással. Lelőhelye: BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum.

² Erdélyi Zsuzsanna: *A kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. (Budapest: Hagyományok Háza, 2010), 55.

³ Kalmanovits Zoltán: Egyházzenei oktatás Magyarországon, in.: *Opus et Educatio*, 3/5 (2016), 580. Online forrás: http://epa.oszk.hu/02700/02724/00010/pdf/EPA02724_opus_et_educatio_2016_05_577-589.pdf

⁴ Berlász Melinda: Lajtha Lászlónak a Leduc Kiadóhoz intézett levelei II. 1950–1962, in: *Zenatudományi Dolgozatok 199–94* (Budapest: MTA Zenatudományi Intézet), 161–180.

helyzetben vagyok. Csak ketten vagyunk, akiktől nem lehet „aktuális” műveket követelni: Kodály, az angol kiadójával, meg én, Önökkel.”⁵

Az op. 60. 1950-es *Magnificat* ajánlásában Marguerita G. áll. Tóth Margitnak szánta a darabot, aki nem köztudottan a ciszterci rend tagja volt, Lajtha kollégája a Néprajzi Múzeumban,⁶ valamint később a kairói konzervatórium tanára, a kopt zene elismert kutatója. A fiainak szánt levélben⁷ ír a darab bemutatójának időpontjáról, itt a november 21-ét jelöli meg, azonban a helyszín nem derül ki. Mohayné Katanics Mária megemlékezésében több helyet is megemlít, ahol felhangzott a mű, ezt azonban dátum nélkül teszi: a pesti Ferences templom (Bárdos Lajos vezényelt, Gergely Ferenc orgonált), Pécs, Colmar, a strassburgi katedrális.⁸ Női karra és orgonára íródott a darab, a zeneszerző külön felhívja a figyelmet arra, hogy az orgona nem kíséret szerepet tölt be, hanem egyenrangú a kórossal.

Miben különbözik ez a mű a többi *Magnificat*-megzenésítéstől, Lajtha szerint. Ezt írja fiainak szánt levelében: idézet „A *Magnificat* egészen más. Nem szerettem már régen Bach és a többi mesterek *Magnificat*jainak harsogó, trombitáló, barokkan majesztózus fortéit. Mert hát mi is a *Magnificat*? Mária hála-éneke. *Magnificat anima mea Dominum.*”⁹

Ezek után festői leírást ad arról a pillanatról, amikor ez a hálaének megszólalhatott a Genezáreti tó partján a Szűz anyai boldogságáról. „Mindez akkor történt, amikor egy szép májusi délután- a nap lehanyatlóban- a szép, csendes, Genezáret tó partján, a zöldellő tájban együtt sétálnak Mária és Erzsébet, és a fiatal, szép, finom, gráciás testű Mária bevallja Erzsébetnek, hogy ő már biztosan anya.”¹⁰ Mária tudja, hogy a méhében lévő magzat egész életét Isten segíti és egyengeti majd. Lajtha ezután szinte számon kéri zeneszerző-társait: „Hol van itt a kiabálás, hol van itt a hangos szó? Ez egy a genezáreti tó partján alig-asszony elénekelt, félig leány-hangon dalolt himnuszt.”¹¹ Azt a hangot kereste tehát Lajtha, amely alkalmas a szelídség, a báj, a szépség, a gyengédség, és alázat kifejezésére, és ami nem más, mint a legősibb keresztény imádságunk zenéje, maga a gregorián dallam. Az idézett levél egyik bekezdése arról szól, hogyan talált rá a zenei fonálra, mi inspirálta. Ebben nem a zenei középkorról ír, nem is a reneszánsz, illetve barokk korszakokról, hanem az egyik társművészetről, a festészetről. Boticelli, Giotto, Michelangelo, Rogier van der Weiden, Raffaello, Fra Angelico Madonnája mind hatással volt a zeneszerzőre, „mind, mind negyven év távlatából úgy állottak előttem, mint egy modell a festő előtt, szinte mutatták, mit kell tennem.”¹² Kérdéses, hogy 1950 körül milyen források álltak rendelkezésére, mennyi művet ismert a korai *Magnificat* feldolgozásokból, valamint a reneszánsz vokálpolyfóniából.

Mivel zenei tanulmányait Kodály és Bartók kurzusai után Genfben, Lipcsében és Párizsban folytatta, ezért a Párizsban élő és ott tanuló zeneszerzőket jól ismerte, így a francia

---

⁵ I.m., 168.

⁶ Nemes László Norbert: A Contextual Study of László Lajtha's *Magnificat* op. 60. (DMus dissertation), 1999. 71. Online forrás: https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk1/tape9/PQDD_0021/NQ46959.pdf

⁷ Op. 60. Levelek Lajtha László. Lajtha-fiúk, 1954.09.17. „Részlet egy levélből, melyet fiainak írt Amerikába, gépirat indigós másolata, egy-egy javítással. Lelőhelye: BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum.

⁸ Mohayné Katanics Mária: Lajtha László: Emlékek, élmények. in: *Magyar Zene* 34 (1993), 87.

⁹ Op. 60. Levelek Lajtha László. Lajtha-fiúk, 1954.09.17. „Részlet egy levélből, melyet fiainak írt Amerikába, gépirat indigós másolata, egy-egy javítással. Lelőhelye: BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum.

¹⁰ I.h.

¹¹ I.h.

¹² I.h.

zenei stíluson túl a régi mesterek műveit, pl. Palestrina munkásságát is megalapozottabban tanulmányozhatta, mint a Magyarország határait át nem lépő komponisták.¹³

Ménesi Gergely, valamint Nemes László Norbert disszertációjukban aprólékos elemzést adnak Lajtha *Magnificat*járól: különböző szempontok szerint értelmezik a művet (hangnemi, szerkesztési módok) amelyek, kutatómunkám során hasznosak voltak számomra is. Ezek ismeretében arra keresem a választ, hogyan és miért jelenik meg a gregorián dallam, dallamszerűség, illetve a *cantus firmus* feldolgozási technikák Lajtha *Magnificat*jában.

Hosszú, 32. ütemes orgona bevezetővel indul a darab, akár egy gregorián intonáció, amely kettős szerepet tölt be: megadja a kórus kezdeti témáját és egyben az egész mű hangvételét, struktúráját, a kompozíciós technikákat. Mindezt így írja le a zeneszerző: „Az orgona először azon téma felett fantáziál, amellyel később az énekkar belép, énekelvén e szót: *Magnificat* - ez egyértelmű jelzés az intonációra!”¹⁴ Az orgona bevezető, reneszánsz, imitációs jellegű témája már magára a gregoriánra emlékeztet: a három ütemes egységeket akár egy-egy tónusba is be lehetne sorolni. Ennek azonban nem sok értelmét látom, viszont egyértelműen kijelenthetem, hogy a bevezető kompozíciós elve a *cantus firmus* feldolgozás szerkesztési módját hozza menzurált hangrendszerben A melizmatika eszközével is él, egységként szövi át a dallamíveket, miközben egy-egy főhangra teszi a súlyt

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 1–7. ütem

Ugyancsak a bevezetőben, a zeneszerző szavaival élve, két „igen édes, finom dallamot” találunk, amelyek egyenletes, kis ambitusú hangközlépei szintén a melizmatikára emlékeztetnek, itt két ütemes modális cellákat figyelhetünk meg. Ezek a különálló modális egységek az egész darabot végigkísérik, számos esetben a zenei egységeket ehhez hasonló két-három ütemes modális cellák fűznek össze.

¹³ Ménesi Gergely: Lajtha László egyházzenei művei, LFZE doktori disszertáció, 2016. 3. Online forrás: https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/menesi_gergely

¹⁴ Op. 60. Levelek Lajtha László. Lajtha-fiúk, 1954.09.17. „Részlet egy levélből, melyet fiainak írt Amerikába, gépirat indigós másolata, egy-egy javítással. Lelőhelye: BTK ZTI, 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 9–11. ütem

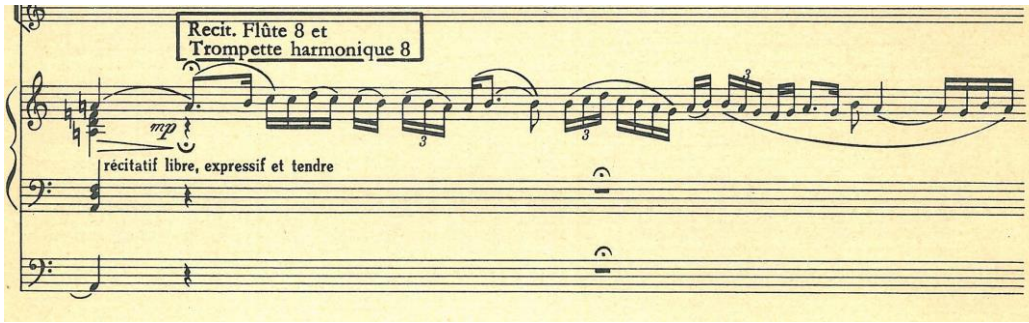
Ezt az úgynevezett „édességet” szakítja meg a két téma között megjelenő disszonáns, dinamikájában fortissimóvá növekedő tutti-orgona rész toccataszerű üteme, amely szinte példaként mutatja be, pontosan mit is szeretne elkerülni a zeneszerző: a barokkra jellemző, harsogó hangzásvilágot.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 13. ütem

Ez a hangzás teljes ellentétben áll a következő zenei egységgel, amely „egy magamírta, kicsit gregorián-szerű, de azért Lajthásan modern recitativo.”¹⁵

¹⁵ I.h.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 14. ütem

Az orgona bevezetőjének utolsó három üteme hangzásában puha, modális jellegében kicsit archaizáló akkordokkal fejeződik be, ahol a gregorián jellegű téma többszólamú megjelenési formáját halljuk (apró eltérésekkel), a kvint és oktávban együttmozgó orgánusot.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 30–32. ütem

A teljes bevezető egység fontos hangzáselemét adja az orgona regisztrációja, amely – az említett tutti-ütemek kivételével – lágy, puha regisztereket használ (8 lábás fuvola, quintation, bourdon). Ez szintén alkalmas a visszafogott, szelíd hangvételtre, a középkor és vokális énekkultúra érzékeltetésére.

Lajtha levelében az orgona bevezető leírása után rátér magára a gregorián zsolnártónusokra. A *Quia respexit* részénél a 4. tónust használja, a *Fecit potentiam*nál a 7. tónust, a *Sicut locutus*nál pedig a 8. tónust. Ez annál is inkább érdekesebb, mert az akkurátus időrend szerinti elemzést félbeszakítja és a gregorián zsolnártónusában megszólaltatott strófákat előreveszi. Ez is azt bizonyítja, hogy a gregorián alapjaira építette fel művét. Így ír erről: „A mű folyamán háromszor idézem a *Liber officii* három különböző gregorián *Magnificat*-dallamát. A polyphon kórus, amelyik helyenként tiszta harmóniákban homophon, ilyenkor unisonóban énekel. Ezeket a gregorián – idézeteket alul egy igen mély orgona pedálbasszus kíséri, felette meg egy „douce flute” játszik egy, a recitáló kórustól egészen független dallamot.”¹⁶

¹⁶ I.h.

Psalmodie lente et expressive

The image shows a musical score for a piece titled "Psalmodie lente et expressive". It features three vocal staves at the top, each with the lyrics "Qui-a re-spexit hu-mi-li-ta-tem an-cil-lae su-ae:". Below the vocal staves is a staff for "G.O. Flûte 8". The flute part is marked with a dynamic of *p, doux* and the instruction "suivez les voix". The score includes various musical notations such as notes, rests, and slurs, indicating a slow and expressive tempo.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 67–70. ütem

A 12 versszak mindegyikét különböző módon komponálta meg a zeneszerző, úgy, hogy mindeközben „lajthásan modernül” átítatta azzal a francia hangzásvilággal, amelyet Párizsban és a Váci utcai házukban megfordult barátoktól tanult (pl. Duruflé).

Ugyanakkor, formai szempontból Lajtha a 12 versszakból álló szöveget két nagyobb zenei részre bontotta: a hatodik versszak előtt ismét hosszú orgona közjáték található, amely az énekkar éteri hangzását folytatja, ezzel teremtve meg a formai szimmetriát: orgona bevezető, 6 versszak, majd mindez megismételve. A *Magnificat* résznel a már említett reneszánsz motettaszerű hangzásvilágot halljuk. Az *Et exsultavit* egység a melizmatikus, gregorián dallamokat juttatja eszünkbe, mixtúrák kíséretében. Még két ilyen mixtúras rész található a darabban, az utolsóról így ír a zeneszerző: „A Spiritui Sanctonál – az énekhangok hosszú vocalizálásban (egy hangzóra énekelt hosszú rész) elkezdenek hullámszerűen s lágyan mennek mindég együtt, tehát harmóniában, le és fel, fel és le - az orgona ugyanezt játssza, de ellenmozgásban, úgy, hogy ezek a részek olyanok, mintha a lélek, a boldog, fiatal anyalélek kiáradna és lágyan hullámszerűen elöntené az egész világot, vagy mintha a tóvá csendesült tenger felett, melyet lágyan fodroz a szél, lebegő angyal-kórus énekelne.”¹⁷

¹⁷ I.h.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 142–146. ütem

A mű végén levő *Ament* elsőként a kórus is énekl, majd „az orgona még egyszer elénk tárja az Amen-motívumból szőtt, gyönyörű, ovális, szőke, fiatal Madonna-arcot,”¹⁸ amelyet a szerző finom ecsetvonásokkal dolgozott ki. A középkor, a reneszánsz egyházzeneje, a századforduló francia stílusa itatódik át ebben a részben Lajtha zenei nyelvezetével, azonban megtalálhatóak a zenében egyéb stíluskorszakokra történő utalások is. A *Deposuit* barokkos szófestése, a monódiyszerű dallamok mind-mind a mű részei, azonban a gregorián, és a gregoriánszerű feldolgozások túlsúlyban vannak.

Lajtha László: *Magnificat* Op. 60. 108-111. ütem

A kezdeti kérdésemre, hogyan jutott el idáig Lajtha és mit szeretett volna kifejezni a gregoriánnal illetve saját gregoriánszerű dallamaival a válasz egyértelmű: a zeneszerző imát, hálaéneket szeretett volna írni, szelíd egyházi zenére törekedett, a szöveg csendes visszafogott kifejezésére, amelyet leginkább a gregorián dallamvilág gyökereiben talált meg. Nagy

¹⁸ I.h.

segítség volt számomra ennek értelmezésében és a mű elemzésében, az alkotó vezetett végig az egyes részekben.

Végezetül Lajtha egyik cikkét idézném, amely az imához kötődő kapcsolatáról talán a legtöbbet árulja el: „Minden hanggá váló szónál erősebb az a kimondhatatlan, az a fejet lehajtató és ajkat elnémító áhítat, amelyben a lélek minden közvetítés nélkül, ősi módján, alázattal fordul az Ő ura felé és kéri a láthatatlanul mindig jelenlévő Krisztus áldását.”¹⁹ Minden bizonnyal ez az áhítat vezette Lajtha Lászlót a *Magnificat* komponálása közben.

I. orgona-előjáték	II. kórus+orgona	III. orgona-közjáték	IV. kórus+orgona
cantus firmus szerkesztési technika, „reneszánsz motetta”	1. Magnificat - „reneszánsz motetta”	új melódia, korálszerű dallam	6. Fecit potentiam - gregorián zoltártónus (7.)
gregoriánszerű Lajtha dallamok	cantus firmus szerkesztési technika, reneszánsz vokálpolyfónia		7. Deposuit potentes - szófestés, monódia
2-3 ütemes modális cellák kis hangközlésekkel	2. Et exultavit - melizmatika (mixtúra)		8. Esurientes - monódia
orgánium technika	3. Quia respexit - gregorián zoltártónus (4.)		9. Suscepit Israel - monódia
	4. Quia fecit - homofón szakasz		10. Sicut locutus est - gregorián zoltártónus (8.)
	5. Et misericordia - melizmatika (mixtúra)		11. Gloria Patri - imitációs témafejek, melizmatika (mixtúra)
			12. Sicut erat- Amen-motívum

¹⁹ Lajtha László: Konfirmál a fiam in: *Kálvintéri Lapok* (1937. március). Eredeti sajtókiadvány és másolat lelőhelye: BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archivum.